

РЕЦЕНЗИЯ

ОТ ПРОФ. ДФН ВАСЯ ВЕЛИНОВА,

ЧЛЕН НА НАУЧНО ЖУРИ В КОНКУРС

ЗА ЗАЕМАНЕ НА АКАДЕМИЧНАТА ДЛЪЖНОСТ „ДОЦЕНТ“

ПО ПРОФЕСИОНАЛНО НАПРАВЛЕНИЕ 2.1. ФИЛОЛОГИЯ В КМНЦ ПРИ БАН,

НАЗНАЧЕНА СЪС ЗАПОВЕД №129 ОТ 31.8.2017 Г.

С ЕДИНСТВЕН КАНДИДАТ МАРКО СКАРПА

В последните години името и научните интереси на кандидата в конкурса Марко Скарпа се свързват трайно с книжовната продукция на българските манастирски скриптории от XIV в. и то главно с тези, които са били в сферата на влияние на исихазма. Анализът на монашеските сборници от тази епоха, идентификацията на отделните средища и проучването на живота на конкретни исторически личности бележат изследователския път на кандидата и темите на неговата научна продукция. В конкурса са представени: една монография, 23 статии в специализирани списания по палеославистика или в тематични сборници, сборници с материали от конференции и конгреси, една рецензия и преводен корпус от словата на св. Климент Охридски. Кандидатът участва като научен редактор и съставител и на два сборника.

Прави впечатления внимателният подбор на темите и научните проблеми, върху които е работил кандидатът. Това са на първо място аскетическите монашески сборници, техният произход, състав и систематизация, все проблеми свързани с южнославянската книжовна продукция на късния четиринадесети век. Важно място заемат и изследванията на върху руската средновековна литература, засягащи въпроси на рецепцията на идеите на Григорий Палама, както и третата група негови студии, тези посветени на някои библейски реминисценции в творчеството на руските класици. Тази широта на филологическите интереси, съчетана с богата богословска култура придава на повечето изследвания характера на културно-исторически очерци с приносен

характер за разбирането на редица явления в славянските литератури в периоди, по-късни от средновековието.

В редица свои студии Марко Скарпа показва и много добра подготовка в областта на славянската кодикология и палеография, успява да прецизира успешно датировките на някои сборници, да уточни особеностите на структурата и състава им и да ги систематизира според съдържанието. Това проличава в студията му, посветена на аскетико-монашеските сборници между България и Атон (в сб. Сребърният век, София, 2016), както и в публикацията, съдържаща анализ на съдържанието и средата на възникване на монашеските сборници (Палеобулгарика, 2012). Добрата богословска школа проличава в статиите, търсещи проекциите на идеите на паламизма в православната култура на южните и източните славяни, както и анализите на словата на Симеон Нови Богослов. Важен принос са наблюденията на славянския превод на творбите на Нил Кавасила и над рецепцията на аскетическото учение на Григорий Палама сред славяните.

Сред приносните творби на Малко Скарпа следва да се отбележи и неговата монография: Gregorio Palama Slavo. Според уводните думи на автора, книгата му отговаря на една съвременна потребност при изучаването на „екуменическата теология”(с.16), а именно – обединяване на съвременните богословските изследвания с филологическите, за да може „теологът да се срещне с текстовете в тяхната физическа реалност, с духовните течения в тяхната истинска същност, с богословите от миналото с тяхната автентична мисъл” (с.16).

Монографията съдържа увод и пет глави. Авторът е привлякъл за аналитичните си наблюдения както богат изворов материал, прегледан най-често *de visu* в едни от най-големите хранилища на славянски ръкописи в България, Русия и Сърбия, така и най-новите издания на текстове и съвременни теоретични студии по въпроса. Използвал е методите на модерното кодикология и археография при работата с ръкописите и винаги се е придържал към един основен принцип в палеославистиката – разрешаването на текстологичните

проблеми в славянската традиция да започва винаги от съответните гръцки ръкописни свидетелства.

В първата глава на студията си авторът прави синтезиран преглед на ситуацията на Балканския полуостров през втората половина на XIV в. Той определя разгледания от него период като „време на преводи”, противопоставя политическия упадък на идеята за обединение в църковен план, за да покаже интензивните промени в културния живот под влияние на Светогорските манастири и идеите на исихазма. Подчертана е една особеност в литературния процес през анализирания период – засилване на интереса към преводи на съвременни византийски автори, с което се обяснява и интересът към творбите на Григорий Палама. Макар и с реферативен характер, тази глава очертава историческия контекст, в който се ситуира по-нататък изследването.

Във втора глава се проследява гръцката ръкописна традиция на творбите на Григорий Палама. Представен е съвсем накратко жизненият път на солунския архиепископ, след което са разгледани проблеми на формирането на култа му и на неговата канонизация през април 1368 г. Проследена е ролята на патриарх Филотей Кокинос и на Атонските манастири. Особено значение за канонизацията на Григорий Палама има, според автора, обстоятелството, че съчиненията му са били събрани в самостоятелна книга, подобно на текстовете на Отците на църквата.

Третата глава на студията разглежда теоретичните аспекти на славянската ръкописна традиция на преводите на Григорий Палама. Проследява се историята на издаването на творбите. Авторът подчертава липсата на съвременен пълно критическо издание на ръкописните текстове, както и на цялостно задълбочено теоретично проучване на преводите на Григорий Палама. Съществуващите до момента студии засягат или отделни произведения, или отделни аспекти на богословските идеи на Солунския архиепископ. Направен е критичен преглед на публикациите, а в края на главата е заявена амбицията на автора да даде цялостна картина на творчеството на Григорий Палама в славянски превод.

Четвъртата глава на студията е може би най-интересна за изследователите на славянската литература от втората половина на XIV в. Още в заглавието авторът определя тази част като „Въведение” в проблемите на славянската ръкописна традиция по отношение преписите на творби на Палама. Тук той прави задълбочени наблюдения и мотивира хипотезите си за мястото на възникване на преводите и тяхното систематизиране според съдържанието им. Първото основно ядро от текстове е идентифицирано в сборник от манастира Дечани от началото на 60-те години на XIV в. (НББелград, Деч. 88). Съдържа главно творби с антилатинска насоченост, защитаващи преди всичко православно схващане за произхода на Св. Дух от Отца, а не от Сина – изложение на тринитарното учение на Палама. Според автора този превод е или с атонски произход или е дело на кръга книжовници около Исая Серски, но въпросът се нуждае от допълнително палеографско и текстологическо проучване.

Към втората група преписи спадат слова с мистично-съзерцателна насоченост, популярни в монашеските среди. Става дума за Слово за Успение Богородично и Слово за св. Димитър. Те са засвидетелствани в пет ръкописа (4 сръбски и един български от сбирката на Рилския манастир). Според автора тези творби са били включени в различни богослужебни състави, формирани още в манастирите на Второто българско царство – Парория и Кефаларево, а след това попаднали в атонските манастири, където се обогатяват допълнително. Трета група преписи представят съчиненията на Палама с полемически и юридически характер. Обикновено те са в общи състави със Синтагма на Матей Властар или с творби на Нил Кавасила. Основният проблем при работата с тези текстове е да се установи дали подобни компилации са възникнали на славянска почва, или са преводи готови на гръцки сборници. Възможно е и да са ексцерпти от по-големи събрания на всички творби на Палама. Тук авторът е предпазлив с изводите с пълно основание. Известно е, че и в гръцка среда творбите на Палама се включват в различни по състав сборници. По всяка вероятност в славянска среда е битувал не пълният константинополски състав с всички произведения, а различни съкратени състави за манастирски нужди. Мотивирана е хипотезата за

Атон като място на възникване на повечето преводи, тъй като там антилатинските настроения са били особено силни.

При прегледа на южнославянската традиция извън Света гора авторът убедително показва популярността на Палама – ако през XIV в. има 11 преписа на негови творби, то до XVIII в. са запазени 26. В условията на чужда, нехристиянска религиозна доминация, в каквата живеят балканските славяни до XIX в., съвсем естествено основните средища на съхраняване на текстовете на Григорий Палама остават манастирите. Възпроизвеждането на словата с антилатинска насоченост авторът свързва с контактните зони между православния и латинския свят, докато словата за празниците влизат в състава на календарните сборници, преписвани от книжовници като Владислав Граматик и Висарион Дебърски. Накрая е представено и проникването на текстовете на Палама сред източните славяни. Там разпространението на творбите не е резултат на целенасочени търсения, а проникването им става чрез сборниците, в които те са били включени.

Основният извод на автора е, че творбите на Палама не се превеждат целенасочено и в цялост, а по-скоро като резултат от прагматични потребности – включването им в календарни сборници, използвани в богослужението, антилатинските настроения на православните общности и пр. Според М. Скарпа пълна представа за влиянието и значението на богословските идеи на Григорий Палама може да се получи след като се изследва и ръкописната традиция на текстовете, обслужващи култа му – жития, служба. Това е една от следващите му научни задачи.

Петата глава дава систематизиран преглед на ръкописната традиция и има редица безспорни приноси. Представени са 70 ръкописа с пълни кодикологични описания. Направени са редица корекции на датировки с цел тяхното прецизиране. Идентифицирани са произведения на Григорий Палама, неспоменати в публикуваните описи на ръкописите, отхвърлени са някои неточни атрибуции на анонимни творби. Ръкописите са представени в групи според произхода си: атонски, южно- и източно славянски, както и според

включените в тях творби – омилетични, полемични и мистично-съзерцателни. Тази глава от монографията дава не само количествена представа за популярността на творбите на Григорий Палама, но и очертава техния съдържателен профил. Така всеки, който ползва книгата бързо и лесно може да се ориентира в славянската ръкописна традиция. Така подготвен, описът на ръкописи с творби на Григорий Палама подкрепя теоретичните изводи на автора в предходните глави и дава надеждна основа за по-нататъшните проучвания.

Изследването на Марко Скарпа е солидна база за по-нататъшни проучвания. Вероятно те ще допринесат за изясняване на някои спорни въпроси и ще обогатят представите ни за един важен период от развитието на православното богословие, което, пак според автора, до голяма степен дължи спецификата си именно на Григорий Палама.

Не можем да не отбележим и сериозната работа на автора по преводите на средновековни славянски автори на италиански с цел улесняване достъпа на италианските заинтересовани читатели към тях. Опитът да се преведат словата на св. Климент Охридски за съвременния италиански читател, придружен и от едно теоретично изложение за проблемите, които са възниквали в процеса на превода, е ценно методическо помагало за всеки, който ще се сблъсква с проблемите на подобен тип преводи. Предаването на средновековния текст в съвременна среда изисква не само добро познаване на езика и речниковото значение на думите, но усет за семантиката на богослужбения текст, за сложните, често пъти многозначно нюансирани лексеми, които ако се преведат буквално, не предават, или напротив, изкривяват смисъл на текста. Марко Скарпа е проявил завиден усет към сложния и образен език на старобългарския книжовник и е постигнал много добри резултати при преводните текстове.

Накрая бих искала да обърна внимание и на факта, че кандидатът ни предлага няколко публикации, в които обвързва средновековните стереотипи с някои от творбите на руски писатели класици. Подобни опити крият сериозни подводни камъни, но и тук богословската подготовка на автора му е помогнала

да открие някои важни моменти в творчеството на Л. Толстой и Н. Тургенев, които по традиция остават встрани от традиционния литературоведски интерес.

Цялостният подход на М. Скарпа към анализирания материал се отличава с прецизност, комплексност и богата филологическа култура. Авторът ни предлага съвременни аналитични студии с редица приносни моменти в тях. Като прибавим и неговата преподавателска дейност, която също обхваща широк тематичен диапазон, бихме могли да обобщим, че пред нас е един високо квалифициран палеославист, добре запознат с южно- и източно- славянската литературна традиция на Средновековието. Богословската му подготовка му е от полза при интерпретирането на съдържанието на специфичния литературен материал и му позволява да представи анализирания проблематика в нейния адекватен контекст.

Всичко това ми дава основание да предложа на уважаемото научно жури да гласува на Марко Скарпа академичното звание „доцент“, което той несъмнено заслужава.